

نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

ادب و زبان فارسی

دوره جدید، شماره ۲۶ (پیاپی ۲۳) زمستان ۸۸

بررسی و تحلیل بسامد تصاویر لاله در شعر فارسی*

(علمی - پژوهشی)

دکتر علیرضا نبی لو

استادیار دانشگاه قم

چکیده

لاله از موضوعاتی است که در شعر اغلب شاعران به کار رفته و با توجه به رنگ و شکل ظاهریش امکان تصویر سازی بسیاری ایجاد کرده است، هدف این پژوهش، بررسی و تحلیل تصویر سازی شاعران از لاله است. هدف دیگر، ترسیم نوع نگرش شاعران به این موضوع در طول تاریخ ادب فارسی است. از سوی دیگر میزان ابتکارها و تقلیدها در این تصویر سازی و نیز تنوع تصاویر لاله مشخص می گردد (۱).

با بهره گیری از روش کتابخانه ای، ۶۳ شاعر انتخاب، (۲) و از طریق تحلیل و طبقه بندی به بررسی تصاویر لاله در شعر این شاعران پرداخته و طبق معیار تقدم و تاخر تاریخی، تصاویر تقلیدی و ابتکاری مشخص، و با استفاده از جدول و نمودار، یافته ها عینی و ملموستر نشان داده شد.

برخی از یافته های این پژوهش بدین قرار است: در شعر این شاعران، ۲۰۳ تصویر گوناگون دیده می شود، رابطه لاله و رخ، لاله و ساغر، لاله و آتش و لاله و داغ در شعر آنان به ترتیب، بیشترین بسامد را دارد. فرخی و صائب بیشترین تصاویر ابتکاری را از لاله پدید آورده اند. اغلب شاعران اعم از گویندگان شعر غنایی، حماسی، تعلیمی و... به این موضوع توجه کرده اند. ضمناً در قرنها چهارم، پنجم و ششم قمری تصاویر لاله از تنوع بیشتری برخوردار بوده است.

کلید واژه ها: لاله در ادبیات فارسی، تصاویر ابتکاری، تصاویر تقلیدی، شعر فارسی، شاعران فارسی.

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۸۷/۱/۳۱

* تاریخ ارسال مقاله: ۸۶/۱/۲۱

نشانی پست الکترونیک نویسنده: anabilo@qom.ac.ir

مقدمه

هر تصویر شعری از جهات مختلف قابل بررسی و پژوهش است به گونه ای که می توان آن را به تنهایی یا در ارتباط با سایر تصاویر بررسی کرد. تحقیق در تصاویر شعری - که نقطه مرکزی خیال آفرینی و ایماژ است - اهمیت ویژه ای دارد. خیال شاعرانه به کمک تصویر در برانگیختن عواطف و احساسات نقش بسزایی دارد. «تصویر سبب می شود تا خواننده احساس کند که چیزی را به گونه ای متمایز می بیند؛ لمس کند؛ می بوید یا می شنود. شعر غالباً با ساختن طرحی از تصویرها هیجان را برمی انگیزد به گونه ای که خواننده آن اندازه که به وسیله احساسات تحریک می شود، تحت تأثیر معنای شعر واقع نمی گردد» (حکایت شعر، ص ۱۵۵). تصویر می تواند عناصری متضاد و ظاهراً بی ارتباط را کنار هم بنشانند؛ چنانکه درباره تصاویر لاله خواهیم دید. «تصویر حلقه زدن دو چیز از دو دنیای متغایر است به وسیله کلمات در یک نقطه معین... قدرت تصویر سازی مهمترین قسمت قدرت تخیل است» (طلا در مس، ج ۱، ص ۱۱۳). غرض از تصویر، تمام صورتهای خیال و ایماژهایی است که می تواند به وسیله تخیل به کار گرفته شود تا نوآوری و ابداعی را ایجاد کند؛ هر چند اساس اغلب تصاویر خیال انگیز به قسمی بر تشبیه است. «مرکز اغلب صورتهای خیال که حاصل نیروی تخیل شاعر است، تشبیه است... صورتهای دیگر خیال از قبیل تمثیل و استعاره و تشخیص و رمز و حتی گاهی کنایه و یا صورتهای دیگر بیان، که می توان با توسع معنی آنها را نیز در دایره تصویر قرار داد در حقیقت از یک تشبیه پنهان یا آشکار مایه گرفته است» (سفر در مه، ص ۱۸۹). چنانکه گفته شد تصویر و خیال پردازی شاعرانه یکی از مهمترین ارکان شعر است که تقریباً تمام منتقدان و پژوهشگران ادبیات این موضوع را تصدیق می کنند؛ زیرا عنصر تصویر در موفقیت یا عدم توفیق شعر، بسیار مؤثر است. هم چنین تصویر و تخیل، تمایز دهنده شعر از نظم است. «این تصرف ذهنی شاعر در مفهوم طبیعت و انسان و این کوشش ذهنی او برای برقراری نسبت میان انسان و طبیعت، چیزی است که آن را «خیال» یا «تصویر» می نامیم و عنصر معنوی شعر در همه زبانها و در همه ادوار، همین خیال و شیوه تصرف ذهن شاعر در نشان دادن و اقیایات مادی و معنوی است» (صویر خیال، ص ۲). برای بررسی تصاویر شعری علاوه بر ارتباطها و تقسیم بندیهای معمول می توان به عناصر سازنده و زمینه های فرهنگی، اجتماعی و تاریخی نیز توجه کرد.

در مورد مطالعه تصاویر شعری شاعران، جداگانه، کارهای زیادی شده است (۳) ولی تصاویر در محور عمودی تاریخ ادبیات فارسی یعنی پرورش و تکامل یا سیر نزولی و صعودی هر تصویر در طول تاریخ ادبیات فارسی چندان مورد توجه نبوده است. همان طور که در مطالعه محور عمودی شعر، بیت به عنوان محور افقی و کلیت و نظام شعر به عنوان محور عمودی بررسی می شود، ضروری می نماید تصاویر شعر فارسی نیز با این رویکرد بررسی شود. در این نوع پژوهش، شعر هر شاعر به تنهایی محور افقی تاریخ ادبیات فرض، و طول دوره تاریخ ادبیات و تقدم و تأخر زمانی شاعران، محور عمودی تلقی می شود و به این شیوه، سیر و زندگی هر تصویر یا عنصر شاعرانه از آغاز شعر تا هر زمانی که مد نظر باشد، مورد بررسی قرار می گیرد. برای این منظور هر بخش از صور خیال نظیر استعاره، تشبیه و کنایه قابل بررسی و سیر و تحلیل است و با معیارهای علمی و عامل مشخص و نتیجه بخش به ارزیابی دقیقی در آن مورد می توان دست یافت. چنین جستجو و مطالعه ای در بردارنده مزایا و کاربردهای ارزنده ای است که از آن جمله به این موارد می توان اشاره کرد:

کمک به تهیه فرهنگ تصاویر شعری، که امکان مطالعه سیر هر تصویر را در طول تاریخ ادبیات فراهم می کند و میزان ابتکار و تقلید را در تصویر سازی شاعران نشان می دهد. این نوع بررسی تمام تصاویر ساخته شده شاعران را از هر موضوع در یک جا کنار هم می نشاند و تحلیل و پژوهشی جامع را امکانپذیر می سازد. هم چنین مقایسه (و مطالعه تطبیقی) با تصاویر مشابه سایر ملل بهتر امکانپذیر خواهد بود. تصاویر ابتکاری و تقلیدی، پویا و عقیم و شاعران مقلد و مبتکر در این نوع پژوهش قابل شناسایی است و بررسی تصاویر از دیدگاه های مختلف بلاغی، سبکی و نقادانه با این نوع نگرش، بهتر صورت می پذیرد. در این پژوهش روش کار به شکل کتابخانه ای، تحلیلی و آماری است. بعد از استخراج تمام واژه های لاله و بسامد گیری و رعایت سیر تاریخی آن، تصاویر هر شاعر دسته بندی، و میزان بسامد واژه و تصویر لاله هر شاعر بررسی شد، سپس سهم و جایگاه تصویر هر شاعر در کل تصاویر بررسی گردید. با تقسیم تصویر بر بسامد، قدرت تصویرگری هر شاعر در این مورد، معلوم، و از کلیشه ای ترین تصویرها تا ابتکاری ترین آن به شکل بسامدی دسته بندی شد تا تصاویر ابتکاری هر شاعر به چشم آید. سرانجام تصاویر به شکل موضوعی دسته بندی، و با استفاده از تحلیلهای علمی و آماری و جدول و

نمودار، نتایج به شکل ملموس و عینی نشان داده شد. در این تحقیق تقریباً تمام خیال پردازیهایی که حول محور لاله در شعر فارسی پدید آمده، مدنظر قرار گرفته و استخراج شده و برای به دست دادن ارزیابی علمی، نقش لاله در این تصاویر از جهات مختلف بررسی گردیده است. این بحث از اشعار رودکی تا اشعار پروین اعتصامی را در بر می گیرد و به شکل گزینشی، ۶۳ شاعر برای این منظور انتخاب شده اند. لازم به ذکر است که در این انتخاب از شعر شاعران مختلف با سبکهای گوناگون استفاده شده است؛ از شاعران تراز اول و مشهور تا شاعرانی با شهرت کمتر. این انتخاب از تنوع زیادی برخوردار است؛ مثلاً شاعران غزلسرا، قصیده سرا، مثنوی سرا... و شاعران عارف، زاهد و دنیا گرا... و انواع شعر حماسی، غنایی، تعلیمی و... در این گزینش و پژوهش مدنظر بوده است. برخی از شاعران نظیر فرخی با ۲۴ تصویر، صائب ۲۳ تصویر، منوچهری ۱۱ تصویر، قطران ۱۱ تصویر و مسعود سعد با ده تصویر بکر، ابتکاری ترین و تازه ترین تصاویر را از لاله پدید آورده اند.

۲- بحث

۲-۱- بسامد واژه و تصویر لاله در شعر فارسی

برای بررسی تصاویر و تحلیل آنها باید میزان کاربرد واژه لاله را در شعر این شاعران مشخص کرد تا جایگاه تصاویر و بسامد آنها دقیقتر تبیین شود. شاعران مورد نظر، ۴۵۱۹ بار واژه لاله را در اشعار خود به کار برده اند. صائب ۱۰۲۵ بار از این لفظ استفاده کرده است و بعد از او سایر شاعران نظیر جامی ۲۳۴ بار، قطران ۲۲۳ بار و قآنی ۱۹۷ بار لاله را در شعر خود آورده اند؛ یعنی فاصله بسامد لاله در شعر صائب تا شاعران دیگر قریب ۸۰۰ مورد است. البته فراوانی ابیات صائب در این امر تأثیر داشته و احتمالاً لفظ لاله در نظر او از امکان تصویرسازی بهتری برخوردار بوده است، ولی شاعرانی مانند فردوسی، نظامی و مولوی با وجود فراوانی ابیات به ترتیب ۴۲، ۵۵ و ۱۲۸ بار از واژه لاله استفاده کرده اند. بیدل با وجود هم سبک بودن با صائب، تنها ۱۰۸ بار این لفظ را به کار برده است که نشان می دهد توجه بیدل به لاله و اوصاف آن به اندازه صائب نیست.

با دقت در جدول شماره (۱) بسامد کاربرد واژه لاله و تصاویر آن در طول تاریخ ادبیات فارسی به ترتیب قرن و دوره (از رودکی تا پروین) مشخص، و تعداد کاربرد واژه و تصویر لاله در شعر هر شاعر نشان داده می شود. مقایسه تعداد واژه لاله هر شاعر با تصاویر

آن، میزان و سهم تصویر آفرینی هر شاعر را نشان می دهد. از طرفی رعایت تقدم و تأخر تاریخی، این امکان را فراهم می کند که چگونگی توزیع و گسترش بسامد واژه و تصویر را در دوره های مختلف سبکی و تاریخی ایران دریابیم. از مجموع تکرار واژه لاله در شعر این شاعران، ۹۹۹ تصویر ایجاد شده است. برخی از تصاویر را یک شاعر چند بار تکرار کرده و برخی تصاویر کمتر مورد توجه بوده است. هر کدام از شاعران به برخی تصاویر توجه بیشتری دارند و به برخی تصاویر تمایل و گرایش ندارند. با نگرش به این جدول درمی یابیم که در طول تاریخ ادبیات فارسی تقریباً تصویر لاله در شعر اغلب شاعران حضور دارد. هم در رودکی به عنوان نقطه آغاز این سیر، هم در فردوسی حماسه سرا و هم در شاعران مدیحه گو نظیر فرخی، عنصری و منوچهری، و هم در شعر کسی مانند کسایی - که با وجود تعداد ابیات محدودی که از او مانده - از لاله و تصویر آن بهره گرفته شده است. هم چنین در منظومه های عاشقانه فخر الدین اسعد گرگانی، نظامی و جامی نیز حضور تصویر لاله هویداست، مسعود سعد در زندان این تصاویر را فراموش نکرده است و سنایی، عطار و مولوی نیز به لاله توجه داشته اند. در قالبهای رباعی، دوبیتی، غزل، قصیده و مثنوی و... این تصویر حاضر است.

پس از بررسی میزان و نسبت تصاویر لاله هر شاعر به کل تصاویر (۹۹۹ تصویر) در می یابیم که شاعرانی مانند صائب، قآنی، جامی، سلمان ساوجی، قطران و فرخی بیشترین بسامد را از کل تصاویر لاله در اشعار خود آورده اند و این تصویر در شعر شاعرانی چون نشاط، عارف، سعدی، عراقی، رودکی، باباطاهر، عثمان مختاری و خیام کمترین نمود را دارد. در این بین حدود ۸/۶ درصد از تصاویر مورد بحث لاله به صائب متعلق است؛ زیرا در سبک هندی بیشترین جزئی نگری و باریک اندیشی در مقایسه با سایر سبکها وجود دارد و صائب به عنوان یکی از سرامدان این سبک، تصاویر متعددی در شعرش آورده است. از این بررسی معلوم می شود که در برخی از اشعار غنایی، میزان کاربرد تصاویر لاله بیشتر است، ولی در اشعار حماسی نظیر شاهنامه فردوسی فقط ۰/۶ درصد از تصاویر لاله به کار رفته است. در اشعار فلسفی خیام، دوبیتی های غنایی بابا طاهر و نیز اشعار تعلیمی پروین و یا اشعار وطنی و اجتماعی فرخی یزدی نیز میزان این تصاویر به کمترین مقدار می رسد.

۲-۲- تصاویر گوناگون لاله در شعر فارسی

پس از بررسی کل تصاویر (۹۹۹ مورد) در می یابیم که برخی از تصویرهای لاله بیشتر مورد توجه شاعران قرار گرفته است و برخی کمتر؛ به عبارت دیگر برخی تصاویر آن قدر تکرار شده که حالت کلیشه ای و تقلیدی به خود گرفته است؛ مثلاً ارتباط لاله و رخ در شعر ۴۹ تن از شاعران به کار رفته است و ارتباط لاله و جام و ساغر و پیاله در شعر ۴۷ تن دیده می شود. بررسی تصاویر کلیشه ای و ابتکاری می تواند مؤید این باشد که برخی از این تصاویر عقیم است و جذابیت لازم را نداشته است تا شاعران دیگر از آن استفاده کنند و فقط در شعر یک شاعر ظهور کرده و سپس فراموش شده است. پس از کنار نهادن تکرار یک تصویر در شعر هر شاعر از مجموع ۹۹۹ تصویر، ۲۰۳ تصویر نهایی از لاله به دست می آید؛ یعنی تعداد تصاویر کلیشه ای و مکرر و تصاویر شاذ و نامکرر از لاله با نا دیده گرفتن تکرار آن در شعر هر شاعر، مجموعاً ۲۰۳ مورد می شود که در این بخش ذکر می شود:

- ۱- لاله و رخ (۴) (در شعر ۴۹ شاعر به کار رفته است).
- ۲- لاله و جام، ساغر، پیاله، ایاغ و... (در شعر ۴۷ شاعر به کار رفته است).
- ۳- لاله و خون (در شعر ۳۹ شاعر به کار رفته است).
- ۴- لاله و آتش (در شعر ۳۶ شاعر به کار رفته است).
- ۵- لاله و داغ (در شعر ۳۴ شاعر به کار رفته است).
- ۶- لاله و لعل (در شعر ۲۷ شاعر به کار رفته است).
- ۷- لاله و ژاله / لاله و دل و سینه سوخته / لاله و باده (هر تصویر در شعر ۲۴ شاعر به کار رفته است).
- ۸- لاله و لباس، خلعت، قبا و... / لاله و نرگس (هر تصویر در شعر ۲۱ شاعر به کار رفته است).
- ۹- لاله و اشک (در شعر ۱۹ شاعر به کار رفته است).
- ۱۰- لاله و چشم (در شعر ۱۸ شاعر به کار رفته است).
- ۱۱- لاله و جگر سوخته (در شعر ۱۷ شاعر به کار رفته است).
- ۱۲- لاله و چراغ و فانوس / لاله و مشک (هر تصویر در شعر ۱۶ شاعر به کار رفته است).

- ۱۳- لاله و شهید (در شعر ۱۵ شاعر به کار رفته است).
- ۱۴- لاله و دهان (در شعر ۱۳ شاعر به کار رفته است).
- ۱۵- لاله و لب / لاله و شعله (هر تصویر در شعر ۱۲ شاعر به کار رفته است).
- ۱۶- لاله و عروس و نگار / لاله و شمع / لاله و یاقوت (هر تصویر در شعر ۱۱ شاعر به کار رفته است).
- ۱۷- لاله و ورق (در شعر ۵۵ شاعر به کار رفته است).
- ۱۸- لاله و سواد و سیاهی / لاله و کلاه / لاله و سنگرف / لاله و لولو / لاله و عنبر / لاله و هامون و خاک (هر تصویر در شعر نه شاعر به کار رفته است).
- ۱۹- لاله و لال / لاله و علم / لاله و تاج (هر تصویر در شعر هشت شاعر به کار رفته است).
- ۲۰- لاله و خندانی / لاله و مستی و مخموری / لاله و زبان آوری / لاله و فرهاد / لاله و عقیق / لاله و حقه بیجاده (هر تصویر در شعر هفت شاعر به کار رفته است).
- ۲۱- لاله و خیمه / لاله و باران و آب / لاله و سنگ و خارا و کوه / لاله و زخم و دل افکاری / لاله و مرجان / لاله و شرر و فروغ / لاله و سنان و پیکان و نیزه و رمح (هر تصویر در شعر شش شاعر به کار رفته است).
- ۲۲- لاله و تنور / لاله و حور / لاله و مشتری و مریخ / لاله و لشکر و هجوم / لاله و دست و کف نگاری / لاله و نقاب و مقنعه / لاله و شفق / لاله و آتشکده / لاله و آفتاب / لاله و سپر / لاله و مجمر (هر تصویر در شعر پنج شاعر به کار رفته است).
- ۲۳- لاله و کرسی / لاله و شبنم / لاله و لیلی / لاله و دامن و ازار / لاله و چشم شیر / لاله و دود / لاله و خفقان / لاله و قیر / لاله و سودا / لاله و ناف / لاله و منقار / لاله و ستاره (هر تصویر در شعر چهار شاعر به کار رفته است).
- ۲۴- لاله و صدف / لاله و چاکی و جیب دریدن / لاله و پای در گل / لاله و سرافکنندگی و سرگرانی / لاله و نورانی بودن / لاله و آل تمغا / لاله و افیون / لاله و خال / لاله و دورنگی / لاله و مغ هندو / لاله و مغز و دماغ خشکی / لاله و شرم / لاله و ناز و رعنائی / لاله و مرده / لاله و خنجر / لاله و عود و بخور / لاله و غزاله / لاله و جوش / لاله و بستر و بالین (هر تصویر در شعر سه شاعر به کار رفته است).

۲۵- لاله و خلیل / لاله و کعبه / لاله و دفتر / لاله و تب / لاله و باد / لاله و فرقد و سماک / لاله و پلنگ / لاله و کبک / لاله و عبیر / لاله و در و گهر / لاله و زر / لاله و خصم / لاله و تیغ / لاله و مجنون / لاله و حریر و حله / لاله و بیداری / لاله و سریر / لاله و خلخال / لاله و گرم مزاجی / لاله و طیلسان / لاله و ادعا و شکایت / لاله و حسن برشته / لاله و نان سوخته / لاله و کباب / لاله و تذرو / لاله و صید بسمل / لاله و بناگوش / لاله و جبین / لاله و حنا / لاله و منقل / لاله و قحف / لاله و طشت خون / لاله و چتر / لاله و هاون بسد (هر تصویر در شعر **دو** شاعر به کار رفته است).

۲۶- لاله و ساقی / لاله و چاه بیژن / لاله و سوار / لاله و مرکب آب / لاله و زخم گام اسب / لاله و طفل دهن باز / لاله و قدخیزرانی / لاله و خمیازه / لاله و جرس / لاله و کشتی خون / لاله و پنجه / لاله و نخل ماتم / لاله و بسد / لاله و نیش افعی / لاله و قندیل / لاله و گبر / لاله و عناب / لاله و طور / لاله و قزلباش / لاله و شبه / لاله و شیخون / لاله و خضاب / لاله و غراب آتشین / لاله و دوات بسد / لاله و نعل در آتش / لاله و خونبها / لاله و قانع به رنگ / لاله و عمر کوتاه / لاله و اصحاب کهف / لاله و دعا / لاله و رقص / لاله و خواهر / لاله و وام گیری / لاله و حرف / لاله و فتح / لاله و عتاب / لاله و بچه نوبهار / لاله و مرسله داری / لاله و طره / لاله و حسود / لاله و غاشیه داری / لاله و تیمارداری / لاله و ناخن سیاه / لاله و عشرت گری / لاله و زایر / لاله و تبر / لاله و گرز / لاله و زره / لاله و مغفر / لاله و تهمتن / لاله و فرامرز / لاله و فولاد / لاله و زبرجد / لاله و زمرد / لاله و کهربا / لاله و عطارچین / لاله و عطسه غزال / لاله و پرطوطی / لاله و مرغ / لاله و کیوان / لاله و برج شاهین / لاله و ریحان / لاله و طوفان / لاله و موج / لاله و یخ / لاله و میخانه / لاله و تریاک / لاله و زندان شهر / لاله و چین / لاله و محراب / لاله و زردی / لاله و مسیحی / لاله و کتاب / لاله و نقش قندهار / لاله و آینه / لاله و آذین / لاله و تقدس / لاله و زعفران / لاله و وزیر / لاله و محضر / لاله و قافله (هر تصویر در شعر **یک** شاعر به کار رفته است).

از ۲۰۳ تصویر یاد شده ۸۳ تصویر، جداگانه و در شعر یک تن از شاعران مورد بحث به کار رفته است؛ یعنی از ۲۰۳ تصویر لاله ۸۳ مورد نسبتاً ابتکاری و غیر تکراری است؛ تصاویری مانند لاله و ساقی در شعر امیر معزی، لاله و چاه بیژن در شعر سیدا، لاله و سوار در شعر فرخی، لاله و زخم گام اسب در شعر مسعود سعد، لاله و طفل دهن باز در شعر منوچهری و ...

هم چنین تصاویری مانند لاله و قدح، لاله و جام، لاله و خون، لاله و آتش، لاله و داغ، لاله و ژاله، لاله و دل سوخته و لاله و باده مورد نظر شاعران بیشتری بوده و از تکرار زیادتری برخوردار بوده است.

۳-۲- تقسیم بندی موضوعی تصاویر لاله

با توجه به اینکه لاله، پدیده ای ملموس است و رنگ و شکل دارد و از زمره طبیعت و رویدادهای آن است از زوایای متعدد مورد توجه شاعران بوده و اوصاف گوناگونی از آن حاصل شده است. گاهی لاله را با انسان و اوصاف او سنجیده اند؛ گاهی به عنوان یک رویدانی و بخشی از طبیعت مورد دقت واقع شده، گاهی رنگ سرخ و سیاهی درون آن، مد نظر قرار گرفته و گاهی آن را با اشیاء، اجرام فلکی، حیوانات، ابزارها و عطریات و... کنار هم نشانده و تصاویر گوناگونی پدید آورده اند.

۱- **لاله و ویژگیهای انسانی:** لاله و قافله/ لاله و محضر/ لاله و وزیر/ لاله و بستر و بالین/ لاله و تقدس/ لاله و خلیل/ لاله و مسیحی/ لاله و خیمه/ لاله و جوش/ لاله و تب/ لاله و تریاک/ لاله و فرامرز/ لاله و تهمتن/ لاله و خصم/ لاله و لباس و خلعت و قبا و حریر/ لاله و خندانی/ لاله و زایر/ لاله و عشرت گری/ لاله و مستی و مخموری/ لاله و اشک/ لاله و ناخن سیاه/ لاله و تیمارداری/ لاله و غاشیه داری/ لاله و مرده/ لاله و مجنون/ لاله و لیلی/ لاله و حسود/ لاله و شقه و حله/ لاله و بیداری/ لاله و طره/ لاله و رعنائی و ناز/ لاله و مرسله داری/ لاله و بچه نوبهار/ لاله و سریر/ لاله و کرسی/ لاله و خلخال/ لاله و عتاب/ لاله و گرم مزاجی/ لاله و فتح/ لاله و حرف/ لاله و طیلسان/ لاله و وام گیری/ لاله و کف نگاری/ لاله و عروس/ لاله و زبان آوری/ لاله و لال/ لاله و خواهر/ لاله و رقص/ لاله و ازار و دامن/ لاله و نقاب و مقنعه/ لاله و دعا/ لاله و اصحاب کهف/ لاله و عمر کوتاه/ لاله و ادعا/ لاله و شرم/ لاله و قانع به رنگ/ لاله و خونبها/ لاله و خشک مغزی/ لاله و نعل در آتش/ لاله و خضاب/ لاله و شیخون/ لاله و جگر سوخته/ لاله و سینه و دل سوخته/ لاله و چشم/ لاله و بناگوش/ لاله و فرهاد/ لاله و پنجه/ لاله و خمیازه/ لاله و قدخیزرانی/ لاله و طفل دهن باز/ لاله و سوار/ لاله و قحف/ لاله و سرافکنندگی و سرگرانی/ لاله و دهان/ لاله و پای در گل بودن/ لاله و ساقی/ لاله و جبین/ لاله و جیب دریدن/ لاله و کلاه/ لاله و تاج

۲- **لاله و حیوانات:** لاله و مرغ / لاله و پلنگ / لاله و کبک / لاله و پرطوطی / لاله و عطسه
غزال / لاله و غزاله / لاله و منقار

۳- **لاله و رویدنیها:** لاله و زعفران / لاله و ریحان / لاله و نرگس

۴- **لاله و طبیعت، احجار، محیط و اماکن:** لاله و نقش قندهار / لاله و کعبه / لاله و محراب / لاله و چین / لاله و زندان شهر / لاله و میخانه / لاله و شبلم / لاله و باران و آب / لاله و ژاله / لاله و هامون و خاک / لاله و یخ / لاله و باد / لاله و موج / لاله و طوفان / لاله و کوه، سنگ و خارا / لاله و لولو / لاله و کهربا / لاله و گهر و در / لاله و زمرد / لاله و زبرجد / لاله و فولاد / لاله و زر

۵- **لاله و اشیا:** لاله و آذین / لاله و آینه / لاله و ورق / لاله و کتاب / لاله و دفتر

۶- **لاله و افلاک و اجرام:** لاله و فقد و سماک / لاله و برج شاهین / لاله و کیوان / لاله و مشتری و مریخ / لاله و ستاره

۷- **لاله و جنگاوری:** لاله و خنجر / لاله و مغفر / لاله و زره / لاله و گرز / لاله و لشکر و هجوم / لاله و تبر / لاله و تیغ / لاله و سپر / لاله و سنان، نیزه، رمح و...

۸- **لاله و عطریات:** لاله و عطار چین / لاله و عود و بخور / لاله و عیبر / لاله و عنبر

۹- **لاله و سیاهی:** لاله و نان سوخته / لاله و کباب / لاله و سواد و سیاهی / لاله و دود / لاله و خال / لاله و خفقان / لاله و شبه / لاله و قیر / لاله و افیون / لاله و سودا / لاله و ناف / لاله و مشک / لاله و داغ

۱۰- **لاله و سرخی:** لاله و چراغ و فانوس / لاله و قزلباش / لاله و آل تمغا / لاله و طور / لاله و تذرو / لاله و عناب / لاله و گبر / لاله و قندیل / لاله و صیدبسمل / لاله و زخم و دل فگاری / لاله و شهید و کفن / لاله و شمع / لاله و شفق / لاله و عقیق / لاله و نیش افعی / لاله و آتش و اخگر / لاله و حنا / لاله و آتشکده / لاله و آفتاب / لاله و نورانی بودن / لاله و مرجان / لاله و بسد / لاله و لب / لاله و لعل / لاله و شنگرف / لاله و شرر / لاله و یاقوت / لاله و شعله / لاله و خون / لاله و باده / لاله و رخ

۱۱- **لاله و دورنگی:** لاله و مغ هندو / لاله و دوات بسد / لاله و غراب آتشین / لاله و دورنگی / لاله و حسن برشته / لاله و چشم شیر

۱۲- **لاله و شکل ظاهری:** لاله و نخل ماتم/ لاله و کشتی خون/ لاله و جرس/ لاله و منقل/ لاله و زخم گام اسب/ لاله و چاه بیژن/ لاله و مرکب آب/ لاله و طشت خون/ لاله و تنور/ لاله و مجمر/ لاله و علم/ لاله و چتر/ لاله و هاون بسد/ لاله و صدف/ لاله و حقه بیجاده/ لاله و جام، ساغر، پیاله و...

۱۳- **لاله و امور غیر حسی:** لاله و حور

۱۴- **لاله و رنگ:** لاله و زردی

با دقت در نمودار شماره (۲) مشخص می شود که لاله و اوصاف انسانی، بیشترین توجه شاعران را به خود جلب کرده که این رابطه بیشتر از طریق تشبیه و تشخیص برقرار شده است. پس از آن سرخی لاله، جلوه های لاله در طبیعت، شکل ظاهری آن و رنگ سیاه درون لاله بیشتر مورد نظر شاعران قرار گرفته است.

۲-۴- تصاویر ابتکاری هر شاعر از لاله

منظور تصاویری است که در شعر هر شاعر برای اولین بار آمده است و در شعر شاعران پیش از او سابقه ندارد. هر کدام از شاعران مورد بحث به جنبه های متفاوتی از لاله پرداخته اند. با توجه به اینکه در سبک خراسانی به امور محسوس و طبیعت التفات زیادی می شد، بیشتر شاعران این دوره تصاویر بدیعی از لاله را در شعر خود آورده اند. رودکی جوانب ملموس و ظاهری لاله را با توصیفات چون خنده، عروس، رخ، شعله و زیغال در نظر داشته است. فردوسی با دید حماسی از خون، کفن، لشکر، نیزه و باده برای لاله تصویر آفریده است. فرخی هم اندیشه های غنایی و هم تفکر حماسی را درباره لاله مطرح کرده است در تصاویری مانند شمع، لعل، سپر، افسر، سوار و شرم که شاید این امر، برخاسته از زندگی درباری و همنشینی اش با معشوقگان و لشکریان باشد. مسعود سعد توصیفات را به کار برده که تا حدودی تداعی کننده حبس، تنگنا، تاریکی و توسل است؛ مانند لاله و محراب، خفقان، اشک، سیاه کامی و جامه دریدن. شاعرانی نظیر باباطاهر، خیام و قوامی رازی و... تصویری بر تصاویر لاله نیفزوده اند.

۱- **رودکی:** لاله و خنده/ لاله و عروس/ لاله و رخ/ لاله و شعله/ لاله و زیغال/ لاله و ژاله/ لاله و کف حنایی (۷ تصویر) ۲- **کسایی:** لاله و یاقوت/ لاله و آذین (۲) ۳- **فردوسی:** لاله و خون/ لاله و کفن/ لاله و لشکر/ لاله و تیر و نیزه/ لاله و باده (۵) ۴- **فرخی:** لاله و ردا/ لاله و

شمع/لاله و مرکب آب/لاله و لعل/لاله و عقیق/لاله و سپر/لاله و مشک/لاله و افسر/لاله و سوار/لاله و بیجاده/لاله و شرم/لاله و لال/لاله و علم/لاله و تقدس/لاله و زعفران/لاله و مرجان/لاله و آتش/لاله و بجه نوبهار/لاله و دهان/لاله و بستر و بالین/لاله و چشم/لاله و سنگ/لاله و چراغ/لاله و نورانی بودن(۲۴) ۵- **عنصری: لاله** و خضاب/لاله و منقار/لاله و سریر/لاله و حجاب/لاله و قیر/لاله و بادسرد/لاله و وزیر(۷) ۶- **منوچهری: لاله** و مریخ/لاله و دوات بسدین/لاله و طفل دهن باز/لاله و فرقد/لاله و عنبر/لاله و شنگرف/لاله و جبین/لاله و خال/لاله و داغ/لاله و کعبه/لاله و سینه و دل سوخته(۱۱) ۷- **عسجدی: لاله** و باران/لاله و دفتر/لاله و سواد/لاله و لب(۴) ۸- **فخرالدین اسعد: لاله** و ناز و رعناپی/لاله و فولاد/لاله و زبرجد/لاله و نرگس(۴) ۹- **قطران: لاله** و عناب/لاله و صدف/لاله و عطار چین/لاله و لولو/لاله و حور/لاله و مغ/لاله و تذرو/لاله و مرسله داری/لاله و لیلی/لاله و پرطوطی/لاله و برج شاهین(۱۱) ۱۰- **ناصر خسرو: لاله** و ستاره/لاله و مرده/لاله و غاشیه داری/لاله و تیمارداری/لاله و دود(۵) ۱۱- **ابوالفرج رونی: لاله** و زبان آوری/لاله و آتشکده(۲) ۱۲- **باباطاهر: (۰) ۱۳- مسعود سعد: لاله** و محراب/لاله و خفقان/لاله و اشک/لاله و مستی/لاله و بیداری/لاله و تیغ/لاله و زخم گام اسب/لاله و حله/لاله و سیاه کامی/لاله و جامه دریدن(۱۰) ۱۴- **مختاری: لاله** و چین(۱) ۱۵- **معزی: لاله** و بسد/لاله و عشرت گری/لاله و شفق/لاله و پلنگ/لاله و طیلسان/لاله و ساقی/لاله و خلیل/لاله و کبک(۸) ۱۶- **خیام: (۰) ۱۷- عمیق: لاله** و خورشید/لاله و خلخال(۲) ۱۸- **سنایی: لاله** و زر/لاله و عبیر/لاله و دعوی/لاله و ازار/لاله و جگر سوخته/لاله و شرر/لاله و عمر کوتاه(۷) ۱۹- **سوزنی: لاله** و خصم(۱) ۲۰- **حسن غزنوی: لاله** و مجمر/لاله و اصحاب کهف/لاله و پای در گل/لاله و دعا گویی/لاله و عود(۵) ۲۱- **قوامی: (۰) ۲۲- مهستی: لاله** و خنجر(۱) ۲۳- **انوری: لاله** و شبه/لاله و فتح/لاله و گهر/لاله و نقش قندهار/لاله و تنور/لاله و هاون/لاله و منقل(۷) ۲۴- **مجیر: لاله** و طره/لاله و قحف/لاله و غراب آتشین/لاله و مرغ(۴) ۲۵- **فلکی: لاله** و یخ/لاله و تب(۲) ۲۶- **خاقانی: لاله** و کلاه/لاله و سرافکنگی/لاله و دورنگی/لاله و دل افکاری/لاله و گرز/لاله و افیون/لاله و کیوان(۷) ۲۷- **نظامی: لاله** و ورق/لاله و قد

خیزرانی(۲) ۲۸- **عطار:** لاله و گرم مزاجی / لاله و عتاب(۲) ۲۹- **مولوی:** لاله و خاک / لاله و مجنون(۲) ۳۰- **عراقی:** (۰) ۳۱- **سعدی:** لاله و بناگوش(۱) ۳۲- **سیف:** لاله و چتر / لاله و آل(۲) ۳۳- **امیر خسرو:** لاله و دماغ / لاله و وام گیری / لاله و کرسی(۳) ۳۴- **اوحدی:** لاله و شبنم / لاله و حرف(۲) ۳۵- **خواجو:** لاله و فرهاد(۱) ۳۶- **عبید:** لاله و رقص / لاله و قندیل / لاله و گبر(۳) ۳۷- **سلمان ساوجی:** لاله و زره / لاله و مغفر(۲) ۳۸- **حافظ:** (۰) ۳۹- **کمال خجندی:** لاله و نافه آهو(۱) ۴۰- **جامی:** لاله و ریحان / لاله و جرس / لاله و خیمه(۳) ۴۱- **هالالی:** لاله و غزاله(۱) ۴۲- **وحشی:** (۰) ۴۳- **محتشم:** لاله و حسود(۱) ۴۴- **نظیری:** لاله و خمیازه / لاله و ناخن سیاه(۲) ۴۵- **کلیم:** لاله و کباب(۱) ۴۶- **صائب:** لاله و طور / لاله و نعل در آتش / لاله و میخانه / لاله و قانع به رنگ / لاله و پنجه / لاله و طوفان / لاله و نخل ماتم / لاله و کشتی خون / لاله و موج / لاله و جوش / لاله و حسن برشته / لاله و خونبها / لاله و محضر / لاله و زندان شهر / لاله و زردی / لاله و حنا / لاله و عطسه غزال / لاله و تریاک / لاله و قزلباش / لاله و طشت خون / لاله و نان سوخته / لاله و صید بسمل / لاله و چشم شیر(۲۳) ۴۷- **واعظ:** (۰) ۴۸- **سیدا:** لاله و چاه بیژن(۱) ۴۹- **بیدل:** لاله و آینه سیاه(۱) ۵۰- **طیب:** (۰) ۵۱- **حزین:** لاله و قافله(۱) ۵۲- **هاتف:** (۰) ۵۳- **نشاط:** (۰) ۵۴- **قآنی:** لاله و زایر / لاله و تهمت / لاله و خواهر / لاله و کهربا(۴) ۵۵- **فروغی:** (۰) ۵۶- **غالب:** (۰) ۵۷- **عارف:** لاله و شیخون(۱) ۵۸- **صفا:** (۰) ۵۹- **فرخی یزدی:** (۰) ۶۰- **ادیب الممالک:** لاله و مسیحی / لاله و کتاب / لاله و فرامرز / لاله و نیش افعی(۴) ۶۱- **اقبال:** (۰) ۶۲- **بهار:** لاله و تیشه و تبر / لاله و زمرد(۲) ۶۳- **پروین:** (۰) به چند تصویر ابتکاری در اشعار زیر اشاره می شود: (۵)

لاله میان کشت بخندد همی ز دور	چون پنجه عروس به حنا شده خضیب
(دیوان رودکی، ص ۴۹۲)	
یاقوت وار لاله بر برگ لاله ژاله	کرده بدو حواله غواص در دریا
	(کسایی مروزی، ص ۶۲)
تا به فروردین زمین از لاله بر پوشد ردا	تا به دی ماه آسمان از ابر بر بندد نقاب

(دیوان فرخی، ص ۸)	لاله تو گویی چو طفلکیست دهن باز	لبش عقیقین و قعر کامش اسود
(دیوان منوچهری، ص ۲۲)	این مرده لاله را که شود زنده	نم سلسبیل و محشر هامون است
(دیوان ناصر خسرو، ص ۲۵۶)	مجمر غنچه پر از عود قماریست بسوز	هاون لاله پر از عنبر ساراست بسای
(دیوان انوری، ص ۴۴۱)	سرور را رنگ ارغوانی داد	لاله را قد خیزرانی داد
(کلیات نظامی، ج ۱، ص ۶۸۰)	چمن چو تاج سیاوش می نمود از دور	به دشت در نظرم لاله چاه بیژن بود
(دیوان سید، ص ۲۶۸)	رنگ رطوبت چمن دهر بنگرید	کاندر بغل سیاه شد آینه لاله را
(دیوان بیدل، ج ۱، ص ۲۱۹)	و گر فتد به دهن عکس روی دشمن او	به جای لاله همه کهر با دمد ز دمن
(دیوان قانعی، ص ۶۱۵)		

با دقت در نمودار شماره (۱) می توان دریافت که فرخی با ۲۴ تصویر و ۱۱/۸٪ از تصاویر و صائب با ۲۳ تصویر و ۱۱/۳٪ از تصاویر لاله بین شاعران مورد بحث، بیشترین تصاویر بکر را دارند. پس از آنها منوچهری - که به نگارگر طبیعت معروف است - با ۱۱ تصویر قرار دارد. از این نمودار بر می آید که جز صائب، شاعران قرن ۵، ۴ و ۶، بیشترین تصاویر تازه را از لاله ایجاد کرده و دیگر شاعران، چندان تصاویر ابتکاری در این موضوع به دست نداده اند؛ حتی در شعر شاعرانی نظیر عراقی، خواجه و حافظ از تصاویر تازه در این زمینه خبری نیست. طبیعی است که شاعران متقدم به این دلیل که زودتر در تاریخ ادبیات ظهور کرده اند، امکان تصویرگری بیشتری نسبت به شاعران بعدی داشته اند.

نتیجه

هدف این مقاله پژوهش درباره تصاویر متعدد و گوناگون لاله بود با این هدف که به سیر هر تصویر در ادوار مختلف شعر فارسی و در طول محور عمودی تاریخ ادبیات فارسی نگریسته شود؛ زیرا بیشتر مطالعات ادبی ما مقطعی و به شکل بررسی محور افقی تاریخ ادبیات فارسی (یعنی شاعر خاص در یک دوره خاص) است. در این پژوهش تقریباً تمام تصاویر لاله در شعر ۶۳ شاعر - از رودکی تا پروین - بررسی و دسته بندی شد. از اهداف این تحقیق نشان دادن شاعران مبتکر و مقلد و نوع و میزان تصاویر ارائه شده آنان از لاله بود. این پژوهش می تواند معرف مدخلی از «فرهنگ تصاویر شعر فارسی» باشد که از مزایای بسیاری برخوردار است.

روش کار به شکل کتابخانه ای و تحلیلی با بهره گیری از جدولها و نمودارهای آماری است که با بررسی بسامدی واژه لاله و تصاویر آن، آغاز، و جایگاه تصاویر لاله هر شاعر در کل تصاویر و نسبت هر تصویر لاله بر کل تصاویر آن نشان داده می شود. هم چنین بررسی تصاویر از کلیشه ای ترین تا ابتکاری ترین آن، نشان دادن تصاویر ابتکاری هر شاعر و تقسیم بندی موضوعی تصاویر لاله از مراحل دیگر پژوهش است. از نتایج اصلی پژوهش می توان به این موارد اشاره کرد: ۶۳ شاعر مورد بحث، ۴۵۱۹ بار واژه لاله را در شعر خود به کار برده و ۹۹۹ تصویر از لاله ارائه کرده اند. بعد از تجزیه و تحلیل این تصاویر و کنار نهادن تصاویر مکرر، ۲۰۳ تصویر گوناگون و نامکرر از لاله به دست آمد. لاله و رخ (در شعر ۴۹ شاعر) لاله و جام و ساغر (در شعر ۴۷ شاعر) لاله و خون (در شعر ۳۹ شاعر) لاله و آتش (در شعر ۳۶ شاعر) و لاله و داغ (در شعر ۳۴ شاعر) به ترتیب بیشترین بسامد را در شعر این شاعران دارد و از تکراری ترین تصاویر لاله است. ۸۳ مورد از مجموع ۲۰۳ تصویر، هر کدام فقط در شعر یک شاعر ذکر شده است و از ابتکاری ترین تصاویر لاله به شمار می آید. فرخی سیستانی با ۱۱/۸٪ و صائب با ۱۱/۳٪ بیشترین تصاویر ابتکاری را از لاله پدید آورده اند در حالی که شاعرانی مانند خیام، عراقی، حافظ، وحشی و پروین در این زمینه تصویر ابتکاری ندارند. با توجه به نسبت تقسیم تصویر لاله بر بسامد آن، قدرت تصویرگری رودکی با ۸۷/۵٪ از همه شاعران بیشتر است؛ هر چند تصاویر ابتکاری وی محدود است. ۱۴ دسته بندی از لاله به دست داده شده که لاله و اوصاف انسانی، سرخی لاله، جلوه های لاله

در طبیعت، شکل ظاهری لاله و رنگ سیاه درون آن، بیشترین تصویر را در ذهن شاعران ایجاد کرده است. بسامد واژه لاله در صائب با ۱۰۲۵، جامی با ۲۳۴، قطران با ۲۲۳ و قآنی با ۱۹۷ بار بیشتر از شاعران دیگر است. هم چنین مهستی، عارف، عثمان مختاری و خیام کمترین بسامد واژه لاله را در شعر خود دارند.

یادداشتها

۱- دلیل انتخاب این موضوع این است که لاله با توجه به اوصاف گوناگونش در طول ادبیات فارسی مورد توجه اغلب شاعران بوده، رنگ و شکل و هیأت این گل، بار تصویری زیادی برای آن فراهم کرده است به گونه ای که در تمام دوره ها و قوالب شعری حضور دارد. هم چنین این مقاله، معرفی نمونه و مدخلی از «فرهنگ تصاویر شعر فارسی» است که مؤلف مشغول تدوین بخشی از آن است.

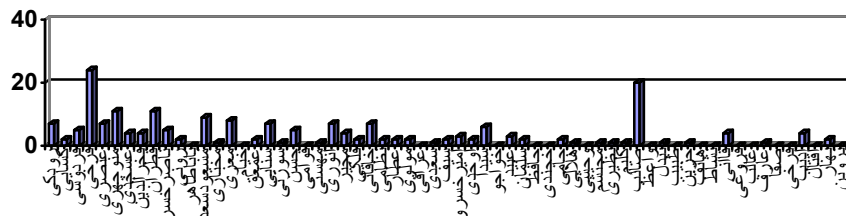
۲- این انتخاب از تمام دوره های شعر فارسی و از بین گویندگان تمام انواع ادبی انجام، و علاوه بر ترتیب تاریخی (رودکی تا پروین) از شاعران مشهور و نیمه مشهور با حجم شعری مختلف و پراکندگی جغرافیایی موجهی گزینش شده است و این شاعران می توانند نمونه ای از کل شاعران فارسی گوی پس از اسلام باشند.

۳- مانند صورخیال در شعر فارسی از دکنر شفیعی و پایان نامه های متعدد با عنوان صورخیال.

۴- به دلیل حجم زیاد تصاویر امکان ذکر ابیات و شماره صفحات دیوانها میسر نشد.

۵- به دلیل محدودیت صفحات مقاله فقط به ذکر چند نمونه اکتفا شده است.

نمودار (۱) تعداد تصاویر ابتکاری هر شاعر از لاله

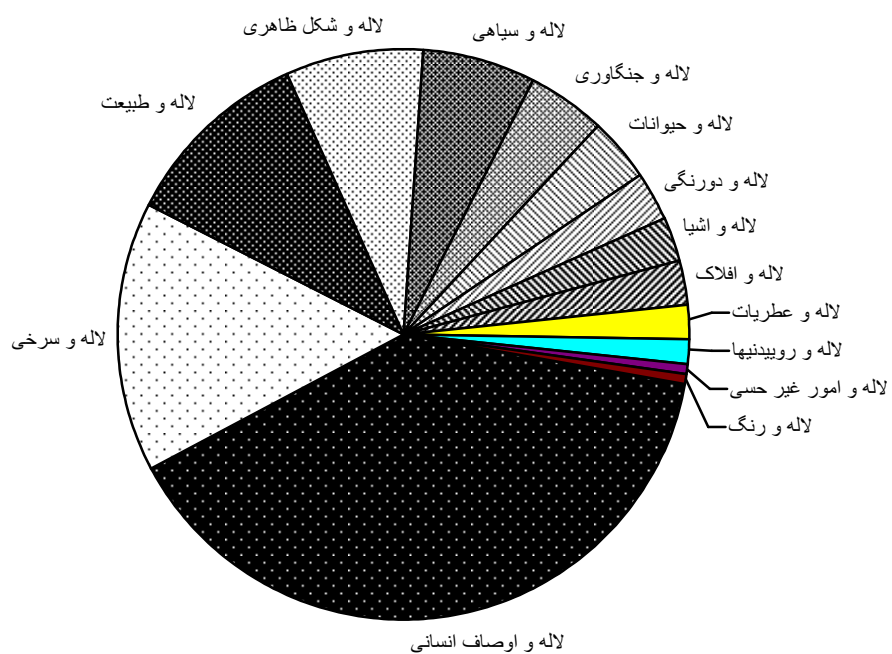

(جدول شماره ۱) جدول بسامدی واژه لاله و تصاویر آن در شعر شاعران به ترتیب

دوره تاریخی

ردیف	شاعر	واژه	تصویر	شاعر	واژه	تصویر	شاعر	واژه	تصویر	ردیف	
۱	رودکی	۸	۷	۲۲	مهری	۸	۴	۴۳	مجتشم	۳۵	۱۲
۲	کسایی	۶	۴	۲۳	انوری	۴۲	۲۸	۴۴	نظیری	۳۲	۱۷
۳	فردوسی	۴۲	۶	۲۴	معبّر	۳۹	۱۹	۴۵	کلیم	۴۰	۱۰
۴	فرخی	۱۰۱	۲۹	۲۵	فلکی	۱۷	۱۴	۴۶	صائب	۱۰۲۵	۸۶
۵	عنصری	۴۵	۱۶	۲۶	خاقانی	۴۰	۲۱	۴۷	واعظ	۵۳	۱۴
۶	منوچهری	۴۴	۲۳	۲۷	نظامی	۵۵	۱۹	۴۸	سیدا	۱۰۷	۲۱
۷	عسجدی	۱۰	۸	۲۸	عطار	۶۹	۲۱	۴۹	بیدل	۱۰۸	۱۵
۸	فخرالدین اسعد	۴۳	۱۴	۲۹	مولوی	۱۲۸	۱۲	۵۰	طیب	۱۶	۱۰
۹	قطران	۲۲۳	۳۱	۳۰	عراقی	۱۳	۶	۵۱	حزین	۱۱۸	۲۳
۱۰	ناصر خسرو	۳۷	۱۳	۳۱	سعدی	۲۴	۶	۵۲	هاتف	۱۳	۶
۱۱	ابوالفرج رونی	۹	۶	۳۲	سیف	۵۳	۱۱	۵۳	نشاط	۱۰	۴
۱۲	باباطاهر	۱۳	۲	۳۳	امیر خسرو	۹۹	۱۲	۵۴	قآنی	۱۹۷	۴۴
۱۳	مسعود سعد	۱۳۴	۲۲	۳۴	اوحدی	۵۷	۱۹	۵۵	فروغی	۱۹	۸
۱۴	مختاری	۵	۲	۳۵	خواجو	۱۱۱	۱۵	۵۶	غالب	۱۸	۹
۱۵	معزی	۱۳۸	۲۶	۳۶	عبید	۲۷	۱۵	۵۷	عارف	۸	۴
۱۶	خیام	۵	۲	۳۷	سلمان	۱۱۳	۳۳	۵۸	صفا	۵۴	۱۶
۱۷	عمیق	۱۱	۷	۳۸	حافظ	۴۲	۱۳	۵۹	فرخی یزدی	۱۳	۶
۱۸	سنایی	۷۵	۲۴	۳۹	کمال	۳۰	۱۴	۶۰	ادیب الممالک	۹۰	۲۴
۱۹	سوزنی	۳۶	۹	۴۰	جامی	۲۳۴	۳۴	۶۱	اقبال	۱۰۳	۱۲
۲۰	حسن غزنوی	۶۲	۲۵	۴۱	هلالی	۴۶	۱۱	۶۲	بهار	۸۰	۲۳
۲۱	قوامی	۱۱	۵	۴۲	وحشی	۴۹	۲۱	۶۳	پروین	۲۳	۶

نمودار (۲) دسته بندی موضوعی تصاویر لاله

فهرست منابع

- ۱- اسکلتن، رایین. (۱۳۷۵). **حکایت شعر**. مترجم مهرانگیز اوحدی. تهران: میترا.
- ۲- اعتصامی، پروین. (۱۳۸۴). **دیوان اشعار**. به اهتمام حسن برازان. تهران: سنبله.
- ۳- اقبال، محمد. (۱۳۸۱). **کلیات اشعار فارسی**. به اهتمام احمد سروش. چ هفتم. تهران: سنایی.
- ۴- انوری، علی. (۱۳۷۶). **دیوان اشعار**. به اهتمام محمد تقی مدرس رضوی. چ پنجم. تهران: علمی و فرهنگی.
- ۵- براهنی، رضا. (۱۳۸۰). **طلا در مس**. تهران: زریاب.
- ۶- بهار، محمد تقی. (۱۳۵۸). **دیوان اشعار**. چ چهارم. تهران: امیرکبیر.
- ۷- بیدل، عبدالقادر. (۱۳۸۴). **دیوان اشعار**. به اهتمام خلیل الله خلیلی. تهران: سیمای دانش.
- ۸- بیلقانی، مجیر. (۱۳۵۸). **دیوان اشعار**. به اهتمام محمد آبادی. تبریز: موسسه تاریخ و فرهنگ ایران.
- ۹- پورنامداریان، تقی. (۱۳۸۱). **سفر در مه**. تهران: نگاه.
- ۱۰- جامی، عبدالرحمن. (۱۳۶۶). **هفت اورنگ**. به اهتمام مرتضی مدرس. چ دوم. تهران: سعدی.
- ۱۱- حافظ. (۱۳۶۹). **دیوان اشعار**. به اهتمام خطیب رهبر. چ ششم. تهران: صفی علیشاه.
- ۱۲- خاقانی، بدیل. (۱۳۷۴). **دیوان اشعار**. به اهتمام ضیاءالدین سجادی. چ پنجم. تهران: زوار.
- ۱۳- خواجه، محمود. (۱۳۷۴). **دیوان**. به اهتمام احمد سهیلی. چ سوم. تهران: پازنگ و مرکز کرمان شناسی.
- ۱۴- خیام، عمر. (۱۳۷۳). **رباعیات**. به اهتمام محمدعلی فروغی و قاسم غنی. چ دوم. تهران: اساطیر.
- ۱۵- رودکی، ابو عبدالله. (۱۳۸۲). **دیوان اشعار**. به اهتمام سید نفیسی. چ چهارم. تهران: امیرکبیر.
- ۱۶- رونی، ابوالفرج. (۱۳۴۷). **دیوان اشعار**. به اهتمام محمود مهدوی دامغانی. مشهد: باستان.
- ۱۷- ساوجی، سلمان. (۱۳۶۷). **دیوان اشعار**. به اهتمام منصور شفق. چ دوم. تهران: صفی علیشاه.
- ۱۸- سعدی، عبدالله. (۱۳۶۵). **کلیات**. به اهتمام محمد علی فروغی. چ پنجم. تهران: امیرکبیر.
- ۱۹- سنایی، مجدود. (۱۳۶۲). **دیوان اشعار**. به کوشش مدرس رضوی. چ سوم. تهران: سنایی.
- ۲۰- --- (۱۳۶۹). **حدیقه الحقیقه**. به کوشش مدرس رضوی. چ چهارم. تهران: دانشگاه تهران.

- ۲۱- سوزنی، محمد. (۱۳۳۸). **دیوان اشعار**. به اهتمام ناصرالدین شاه حسینی. تهران: امیر کبیر.
- ۲۲- سید، میرعابد. (۱۳۸۲). **دیوان اشعار**. به اهتمام حسن رهبری. تهران: انتشارات بین‌المللی الهدی.
- ۲۳- سیف فرغانی، محمد. (۱۳۶۴). **دیوان اشعار**. به اهتمام ذبیح الله صفا. چ دوم. تهران: فردوسی.
- ۲۴- شفیع کدکنی، محمد رضا. (۱۳۷۲). **صورخیال در شعر فارسی**. چ پنجم. تهران: آگاه.
- ۲۵- ----- (۱۳۶۹). **تکامل یک تصویر**. دانشکده ادبیات مشهد. سال ۲۳، شماره ۴ و ۳.
- ۲۶- صائب، محمد علی. (۱۳۶۷ تا ۱۳۷۱). **دیوان**. به اهتمام محمد قهرمان. تهران: علمی و فرهنگی.
- ۲۷- عارف قزوینی، ابوالقاسم. (۱۳۸۱). **دیوان**. به اهتمام مهدی نور محمدی. تهران: سنایی.
- ۲۸- عبید، عبیدالله. (۱۳۷۹). **کلیات**. به اهتمام پرویز اتابکی. تهران: زوار.
- ۲۹- عراقی، ابراهیم. (۱۳۶۸). **دیوان**. به اهتمام سعید نفیسی. چ پنجم. تهران: سازمان انتشارات جاویدان.
- ۳۰- عطار، فریدالدین محمد. (۱۳۷۱). **دیوان اشعار**. به اهتمام تقی تفضلی. چ ششم. تهران: علمی و فرهنگی.
- ۳۱- عمق، شهاب الدین. (۱۳۳۹۹). **دیوان اشعار**. به اهتمام سعید نفیسی. تهران: فروغی.
- ۳۲- عنصری، ابوالقاسم حسن. (۱۳۶۶). **دیوان اشعار**. به اهتمام محمد دبیر سیاقی. چ دوم. تهران: سنایی.
- ۳۳- غزنوی، سید حسن. (۱۳۶۲). **دیوان اشعار**. به اهتمام محمد تقی مدرس رضوی. چ دوم. تهران: اساطیر.
- ۳۴- فرخی سیستانی، علی. (۱۳۸۰). **دیوان اشعار**. به اهتمام محمد دبیر سیاقی. چ ششم. تهران: زوار.
- ۳۵- فرخی یزدی، محمد. (۱۳۸۲). **دیوان**. به اهتمام حسین مکی. چ سیزدهم. تهران: امیر کبیر.
- ۳۶- فردوسی، ابوالقاسم. (۱۹۶۵ م). **شاهنامه**. چ مسکو.
- ۳۷- قآنی، حبیب الله. (۱۳۸۰). **دیوان اشعار**. به اهتمام امیر حسین صانعی. نگاه.

- ۳۸- قبادیانی، ناصر خسرو. (۱۳۸۴). **دیوان اشعار**. تصحیح مینوی و محقق. چ ششم. تهران: دانشگاه تهران.
- ۳۹- قطران، ابو منصور. (۱۳۳۳). **دیوان اشعار**، به اهتمام محمد نخجوانی. تبریز: کتاب فروشی تهران.
- ۴۰- قوامی رازی، بدرالدین. (۱۳۳۴). **دیوان**. به اهتمام میرجلال الدین حسینی. تهران: چاپخانه سپهر.
- ۴۱- کسای، ابوالحسن. (۱۳۷۰). **کسای مروزی و...** . به اهتمام محمد امین ریاحی. چ سوم. تهران: توس.
- ۴۲- لاهوری، مسعود بن سعد. (۱۳۷۴). **دیوان اشعار**، به اهتمام پرویز بابایی. تهران: نگاه.
- ۴۳- محتشم، کمال الدین علی. (۱۳۷۶). **دیوان**. به اهتمام محمد علی گرگانی. چ پنجم. تهران: سنایی.
- ۴۴- مختاری، عثمان. (۱۳۳۶). **دیوان اشعار**. به اهتمام رکن الدین همایون فرخ. تهران: علمی.
- ۴۵- مراغه ای، اوحدالدین. (۱۳۷۵). **دیوان اشعار**. به اهتمام سعید نفیسی. چ دوم. تهران: امیر کبیر.
- ۴۶- معزی، ابو عبدالله محمد. (۱۳۱۸). **دیوان**. به اهتمام عباس اقبال. تهران: کتاب فروشی اسلامیة.
- ۴۷- منوچهری، احمد. (۱۳۷۵). **دیوان اشعار**. به اهتمام محمد دبیر سیاقی. چ دوم. تهران: زوار.
- ۴۸- مولوی، محمد. (۱۳۵۵). **کلیات شمس**. به اهتمام بدیع الزمان فروزانفر. چ دوم. تهران: امیر کبیر.
- ۴۹- . (۱۳۷۸). **مثنوی معنوی**. به اهتمام عبدالکریم سروش. چ پنجم. تهران: علمی و فرهنگی.
- ۵۰- نشاط، عبدالوهاب. (۱۳۷۹). **دیوان اشعار**. به اهتمام حسین نخعی. چ سوم. تهران: گل آرا.
- ۵۱- نظامی، الیاس. (۱۳۸۴). **کلیات اشعار**. تصحیح وحید دستگردی. چ پنجم. تهران: نگاه.
- ۵۲- وحشی بافقی، محمد. (۱۳۳۹). **دیوان اشعار**. به اهتمام حسین نخعی. تهران: امیر کبیر.
- ۵۳- هاتف، احمد. (۱۳۴۵). **دیوان اشعار**. به اهتمام وحید دستگردی. چ پنجم. تهران: فروغی.
- ۵۴- هلالی، نورالدین. (۱۳۷۵). **دیوان اشعار**. به اهتمام سعید نفیسی. چ سوم. تهران: سنایی.